

MARKO KOS*

Struktura slojev slovenske družbe

Ekonomskopolitična usmeritev slovenske družbe je odvisna od načina mišljenja in interesov prevladujočih slojev in razredov. Tudi če bi uporabljali klasično razdelitev na razrede, je ne bi mogli uporabiti za slovenske razmere, tako kakor je neuporaben marksistični kategorialni aparat. V štirih desetletjih so se zgodili tako veliki premiki med razredi in v njih, da se je slika izneverila ustaljenim šablonam. Povrhu sta razvoj in današnje stanje neprimerljiva s strukturo družbe v sosednjih državah, kot sta Italija in Avstrija, kajti tam niso delovale zgodovinske sile na prerazporeditev in novo oblikovanje slojev.

Tradicionalna socialna struktura Slovenije se podira, razpolagamo pa z majhnim številom shem sedanjosti in še z manjšim številom vodil za prihodnost. Sociologija, ki je bila nekoč sposobna inteligentne sinteze, se je zožila na drobne kvantitativne raziskave z malo odziva ali sposobnosti za posploševanje.

Priča smo bili v zaporedju močnim valovom v slovenski družbi, desni ali konservativni val, nato levi ali liberalni val, sledilo je nekaj manjših valov, ki so bili v bistvu odboj velikih valov. Politična usoda teh valov je zavzela popolnoma drugo obliko, kot so si jo ljudje sami zamislili. Vendar so zlahka pozabili na prvotni izvor ter bili prepričani, da je njihova nova smer pravilna in da so jo sami hoteli.

Gotovo je mogoče govoriti skupno s človeškimi nihanji o kontinuiteti v slovenski preteklosti vsaj zadnjih sto let. Ekonomsko jih lahko opišemo kot načela klasičnega liberalizma s poudarkom na varčnosti in delavnosti, na podjetniški dejavnosti (ki je skrito aktivno delovala tudi v socializmu), na minimalnem vmešavanju oblasti v trg, v poistovetenju državnega in osebnega blagostanja s »poslovnim« napredkom, zlasti pa v individualizmu in zaprtosti v ožji krog, ki ga je socializem močno zožil in ki se zdaj mukoma širi. Skratka: nekakšna mešanica protestantske delovne morale in hierarhije vrednot z uživaško svobodomiselnostjo in trganjem družinskih vezi. Zaprtost v družinske in prijateljske klane iz časa socializma se zdaj krha in sledi pridobitniškimi ciljem in z doslej nevideno dejavnostjo ljudi, ki bi jim tega prej nikoli ne pripisali.

Te ideje se niso samo podedovale iz roda v rod, marveč so se gojile na interesih posameznikov in družin. Tudi se niso pojavile v volilni kampanji spomladi 1990 kot sad upora proti enopartijskemu sistemu, čeprav je splošno mišljenje takšno.

Prvo oživiljanje te idejne tradicije je bil že liberalizem Kavčičevega kroga konec 60. let. Imel je celo močnejši notranji idejni naboj, saj je bil v ospredju nacionalni interes na najbolj odkrit način: naslonitev Slovenije na lastne sile, ki jih je črpala iz ideje podjetništva, individualne pobude in individualizma. Ta poskus je moral kljub svoji moči propasti, ker zunanje okoliščine niso bile zrele. Propadel bi tudi drugi poizkus nacionalne osamosvojitve 1990, če ne bi propadli vsi komunistični

---

* Dr. Marko Kos, univerzitetni profesor.

režimi; ekonomski naboj tega drugega dviga slovenske osveščenosti namreč ni bil tako močan kot v Kavčičevi dobi. Vmes je bilo dvajset let prosperitete slovenskega srednjega razreda, ki je prinesla zadovoljstvo večini, česar se ne zavedamo dovolj. Zato moramo to rast in utrjevanje srednjega razreda podrobneje analizirati. Kontinuiteta njegove zavesti je namreč nosilec današnjih političnih usmeritev.

Geneza novega srednjega razreda

Ni mogoče verjeti, da bi novi liberalni podjetniški duh prišel do današnjega položaja in do nacionalnega pomena samo s prizadevanji kombiniranih sil starega srednjega sloja razlaščenih podjetnikov ter podjetniškega liberalizma novega srednjega sloja, ki je to čutil in v to veroval, ni pa tega še sam doživel. Tudi če se skladajo njihovi ideološki interesi vsaj od časov, ko so v osemdesetih letih menedžerji dozoreli kot družbeni sloj, so njihove političnoekonomske ideje prevladale šele po večstrankarskih volitvah 1990. Za ta ideološki pojav je bilo odločilno to, da so se jim pridružili številni pristaši iz precej nepričakovanih taborov. Poleg tega privlači te nove pristaše zaradi razlik v družbeni zgodovini in v osnovah razrednega položaja iz povsem drugih razlogov kot dve skupini: stari in novi srednji razred.

V Sloveniji se je oblikoval novi srednji razred, stari je propadel v povsem drugih okoliščinah kot v sosednjih kapitalističnih državah, kjer je s svojo moralo in etiko danes odločilen v političnem življenju. Iste strukturne spremembe, ki so po koncu vojne izpodrivale razredni položaj in način življenja starega srednjega sloja, so hkrati ustvarile podlago za nov sloj srednjega razreda s popolnoma drugačnim načinom življenja. Hiter razvoj industrije, gospodarska in politična centralizacija in rast velikih birokratskih organizacij v vseh domenah slovenskega življenja so ustvarili potrebo po novi kategoriji delavca, ki je pred vojno ni bilo še nikjer. Družbeni položaj teh novih srednjih slojev ni bil zasnovan na drobnem lastništvu, marveč na funkcijah in njihovi prihodki niso bili odvisni od poslovne dejavnosti, marveč od redne plače. V ta sloj so se vključevali uradniki, inženirji in direktorji birokratskih organizacij v poslovnem svetu, vladi in drugje kakor tudi delavci na vodilnih položajih (mojstri, delovodje, skupinovodje, VK-delavci). Danes je ta novi srednji sloj največji posamezni sloj slovenske družbe.

V primerjavi s starim srednjim slojem novi srednji sloj nikoli ni razvil čvrstih političnih standardov, ki bi lahko bili podlaga za politične položaje in na katere bi se lahko politiki obrnili. To je bila *realna politika optimalne taktike* v danih razmerah. Ta politika je še danes enaka, čeprav so cilji jasnejši in zahteve glasnejše. To je področje, na katerem se bodo aktivirali volivci. Uspešne bodo tiste stranke, ki se bodo podredile njegovi mentaliteti in sprejele njihove zahteve.

Vrednote in morala preteklosti so za novi srednji razred brez vrednosti. Moralna dediščina slovenske preteklosti je izginila v desetletjih socializma in prilagajanja na njegove spremembe. Ideologija novega srednjega razreda je *modernizem na najširši fronti*. Vsekakor ne deli privrženosti ogroženim tradicionalnim vrednotam starega sloja ter se tudi ne odziva enako zagrenjeno na njihovo upadanje. Če kaj, gotovo niso moralne značilnosti zanj glavni vir privlačnosti podjetniške in pridobitniške ideologije.

Glede na svojo družbeno zgodovino in izkušnje so novi srednji sloji razvili popolnoma drugačne bistvene podlage za vključevanje v slovenske postsocialistične institucije in za podeljevanje legitimnosti tem institucijam in njihovem delovanju. Novi srednji sloj je proizvod zapletenega procesa ekonomske rasti in razvoja,

ki je povsem spremenil slovensko družbo. Tega časa ni mogoče zanikati. Znano je na primerih pacifiških držav, da je možen visok razvoj družbe blagostanja v avtoritarnem režimu. Rast je bila v Sloveniji po 1965 največja na svetu. Sedanja generacija srednjega sloja je videla, da gredo njihove uspešne kariere in pridobivanje premoženja vzporedno z ekonomsko rastjo in svobodo aktivnosti vsakomur, ki se je znašel. Nihče ni preganjal sive ekonomije z davki ali represijo, česar si v Nemčiji ali Italiji niso mogli zamišljati. Industrijskim delavcem so omogočali višji standard možnosti za nadurno delo posredno dolgi dopusti, olajšave in razne možnosti zaslužka, pa tudi službo samo v dopoldanskem času, kar je prinašalo vsakomur še eno do dve plači. Inženirji v večjih podjetjih so izdelovali tehnično dokumentacijo po pogodbah ter tako dobili večkratno osnovno plačo, kar ni bilo mnogo manj kot v Nemčiji. Takšnih poti je bilo nešteto.

Razumljiva je težnja vseh slojev srednjega razreda, da po socializmu zadrže iste možnosti za povečevanje življenjskega standarda. V tej točki so vsi sloji srednjega razreda našli skupni jezik. Vsi so se našli v podpori sistemu, ki bo realno omogočil politiko, ki jim bo dala varnost in gotovost za prihodnji razvoj in napredek. Vprašanje je seveda, koliko časa bo trajala ta koalicija različnih delov srednjega razreda ali pa bo prišlo do novih zaveznikov in novih rezultatov, potem ko bo stari sloj vzpostavil ponovno svojo lastnino v produktivno stanje in ko bodo menedžerji ter profesionalci zavzeli svoja mesta v novi industriji. Tedaj bo ostalo odprto vprašanje novega srednjega razreda in industrijskega delavstva, ki sta najštevilnejša.

Iz tega je razvidno, da postaja slovenski srednji razred prevladujoča ekonomska skupina, ki odloča o politični odločitvi pri izbiri vlade.

Ideologija novega srednjega razreda

Moti se, kdor misli, da so na volitvah 1990 odločale monolitne skupine na podlagi interesov. Skupine, ki so pripeljale do padca partije, so bile preveč heterogene, da bi bila ta misel potrjena. Te volitve so bile samo proti preteklosti; kdor je bil zanj, se je v splošnem propadu komunizma samo osramotil. Zato prave volitve šele pridejo – na podlagi volivcem ponujenih programov.

Nobena ideja ni bistveno prepričljiva samo zaradi privlačnosti svoje vsebine. Nobene ideologije, vrednote ali morale ne sprejemajo ljudje avtomatično, ker so dobre, resnične ali prepričljive. Da bi bil sprejemljiv, mora vsak sklop idej na določen način *ustrezati materialnim potrebam ali interesom skupin*, ki si jih prisvajajo in ki bodo nato njihov družbeni nosilec. Samo preko takšnih nosilnih skupin lahko ideja doseže družbeni učinek. Glede na to morajo ideje pritegniti skupine, ki imajo oblast ali prevladujočo moč, da bi ta prepričanja prenesle v politiko. Oblast lahko izvira iz javne podpore, sposobnosti ali strokovnosti. To je pot za doseg vpliva v družbi.

Prevladujoče ideje ali cilji ljudi danes so: pridobiti si premoženje, ki daje neodvisnost, zavarovati si pridobljeno premoženje, razvijati vseh vrst podjetnosti, svoboda in neodvisnost, izrazit individualizem, podpora države tem individualnim ciljem in čim manj vmešavanja države. Te vrednote niso bile zatrte med partijsko vladavino in v samoupravljanju, delovale so na svoj način, danes pa se razvijajo v ozračju kapitalizma v vsej svoji notranji moči tako daleč, da žigosajo družbene odnose, čeprav se včasih prikrivajo z drugačnimi idejami. Da bi razumeli politično življenje teh idej, ki so na prvi pogled liberalne, v resnici pa tudi konservativne, moramo raziskati ne samo določene ljudi in dogodke, marveč tudi družbeno zgo-

dovino od konca svetovne vojne ter njihove sodobne nosilce ob družbenih in strukturnih spremembah v slovenski družbi, ki so jih zdaj pripeljale v prve vrste. Zato si moramo zastaviti več vprašanj: katere določene skupine in katera določena področja pritegujejo te ideje? Katere skupine in zakaj prenašajo te ideje? Kaj se je pripetilo, da so te ideje tako iznenada postale privlačne? In končno, katere spremembe družbenih okoliščin in katere spremembe idejnih in materialnih potreb so imele za posledice današnje sprejemanje različnih ideoloških načel raznih skupin, zlasti prevladujočih skupin?

Podpora tem idejam ni splošna. Izhaja iz pisanosti raznih skupin, med katerimi so nekatere zahtevnejše in odločnejše pri postavljanju svojih zahtev. Na splošno črpajo te ideje svojo podporo v treh posebnih slojih, ki se bistveno razlikujejo po svojem razrednem položaju in socialnem stanju, zlasti glede zgodovinskega strukturnega razvoja slovenske družbe, kakor tudi njihove družbene narave. Poleg tega privlačijo te tri sloje – in različne skupine v vsakem od njih – posebne odlike novega duha na podlagi njihovih različnih potreb in interesov. Zgodovinsko gledano moramo pripisati današnjo prevlado liberalno-libertarnopermisivni in benevolentni ideologiji, ki jo je težko opisati ter sledi šele iz njihovega spremljanja skozi čas – skratka, politična povezava najrazličnejših gledišč daje celovito podobo želja in zahtev teh slojev.

Najmočnejši ideološki naboj te ideje in morale je v *starem srednjem sloju*, ki je bil v predvojni Jugoslaviji podlaga podjetništva, trgovine in industrije, obrti in kmetijstva.

To so bili trgovci, lastniki žag in gostiln, mlinov in podjetij, velikih kmetij, poslovneži, lastniki bank in menjalnic, posredništev in zastopništev, tiskarn in založb. Razredna pripadnost je bila zasnovana na lastništvu neke vrste produktivne posesti, na kateri so sami delali in jo upravljali, običajno s pomočjo cele družine. To je bil družbeno prevladujoč sloj, katerega vrednote, ideali, mišljenja in razumevanja so bili vsajeni v vse politične institucije Slovenije. To so bile vrednote, kot poštenje, delo, samopožrtvovanje, zavesti o dolžnostih, varnost in samonadzor, ki so se prenašale iz roda v rod, pa tudi na okolico, na mojstre, računovodje in delovodje, ki so prevzemali ob njihovi strani odgovornost za delo in stopali v stan kot družabniki ali svaki. Te vrednote so bile temelj šole in družine, a tudi Cerkev si jih je prisvojila, čeprav niso bile odvisne izključno od vere.

Stari srednji sloj je bil v socialistični revoluciji razlaščen. To je bil sloj zagrenjencev, ki niso razlastitve nikoli preboleli – sloj, v katerem se je negoval revanšizem – saj je bil nekajkrat večji od domobranskega. Iz njihovih vrst so se rekrutirali odlični direktorji, organizacijski vodje v industriji, znanosti in univerzi. Ta sloj, ki zavzema med odraslim prebivalstvom okrog 14 odstotkov, bo dobil svojo lastnino nazaj. Njegov cilj je pridobiti odvzeto premoženje in ga ponovno utrditi ter mu vrniti star obseg in sijaj. Poleg tega so v tem sloju živi še vsi ideali in vrednote prednikov. Njegov interes je izrazito materialni. Politični pomen tega starega srednjega razreda je bolj v renesansi njegovih vrednot, ki jih prinaša liberalna demokracija, manj pa v njegovi teži pri političnih odločitvah. Pravo težo ima daleč številnejši *novi srednji razred*. Njegovo razpoznavno znamenje ni izobrazba, marveč socialni status in premožnost. Omogočil ga je socializem jugoslovanskega samoupravljanja. Polna zaposlenost zaradi tekoče proizvodnje in obilice naročil je omogočala ljudem tisto, kar so želeli: nadurno delo, možnost izostankov zaradi opravljanja kmetijskih in drugih del, s čimer so pridobivali svoj zaslužek, in možnost črpanja neusahljivih, skoraj podarjenih posojil, ki jih je bilo možno več kot z lahkoto vračati, ker so bile obresti daleč nižje od inflacije.

Zaradi velike gradbene dejavnosti je bilo možno vsakomur sodelovati pri sivi ekonomiji vsakovrstnih storitev, za katere ni nikoli zmanjkalo naročil. To so bili kvalificirani delavci, mojstri in delovodje, pa tudi tehniki in uradniki, ki so bili dovolj domiselni, podjetni in delavni. Posledica je bila njihov visok življenjski standard. Tehnizirali so si gospodinjstvo, imeli vse aparate avdio-vizualne tehnike, avtomobile, dva, če je bila žena zaposlena drugje kot mož. V predmestjih in po deželi so rasla naselja hiš, ki so dosegala po urejenosti tista v Avstriji. Po letu 1965 je bilo zgrajenih okrog 180.000 družinskih hiš, ne računajoč stanovanj v družbenih gradnjah. Zato to imenujem *slaj premožnih primestnih naselij*. Kot druga faza večanja premoženja in vlaganja posojil je bilo zgrajenih okrog 15.000 počitniških hišic. Relativno nekajkrat več kot v Avstriji. Cena za to je bil izreden napor, zaposlitev moža in žene, zaradi česar so skrb za otroke prevzeli stari starši. Ta novi srednji slaj zajema okrog 56% prebivalstva. V novih gospodarskih razmerah je njihov cilj nadaljevati doseganje uspešno rast blagostanja in ne samo obdržati, kar so si pridobili. Kajti potrebe niso nikoli zadovoljene: otroci odraščajo in terjajo več; tehnika se izpopolnjuje, aparati zastarevajo. Zato si žele predvsem obdržati zaposlitev za oba, napredovati v službi, doslej samo kvantitativno, se pravi pridobiti socialni ugled, doseči višjo stopnjo izobrazbe vsaj za svoje otroke. Žele si nadurnega dela, hkrati si iščejo možnosti za podjetništvo, stalni posel, razširiti in specializirati kmetijo ali doslej sivo obrt.

Vrednote tega novega srednjega razreda so spoštovanje dela, požrtvovalnost, redoljubnost, zvestoba, izpolnitev obljube, ki so jo dali, »naj stane, kar hoče«, kajti to sta njihova poslovna prihodnost in ugled. Ponosni so na to, kar so ustvarili. To so individualisti, zaprti v širšo družino, ki je njihova ekonomska podlaga. Vse, kar družino in zakon utrjuje, jim je sveto. Povsem naravno pošiljajo otroke k verouku. Ideologije nimajo in jo zaničujejo ali gledajo nanjo sumnjičavo, česar so jih naučila desetletja izkušenj. Želijo, da jih puste vsi pri miru. Ne odzovejo se na nobeno tovrstno vabljenje. Ne razumejo poziva, da je treba zategniti pasove. Pripravljene so dati vse od sebe, delati šestnajst ur na dan, petek in svetek – in ne razumejo, zakaj to ne bi bilo mogoče, da to ne bi pomagalo in premaknilo gospodarstva iz blata in rešilo Slovenije?!

Neskončno vero imajo v svoje moči. Z ideologijo jih ne bo privabila nobena stranka, šli bodo za tistim, ki jim bo obljubil delo za oba, nadure, socialno varnost v boleznih in starosti, rast plač, cenejše življenje, možnost za delo na domu, manjše davke.

Kakor se sliši nasprotujoče, jih je preteklost naučila previdnosti pred vsiljevanjem ideologije, postali so liberalni, češ, pusti me v miru in jaz bom tebe tudi. Ne sili me v nekaj, česar ne maram. O vsem, kar se jih tiče, hočejo odločati sami. So večinoma verni na nek sebičen način. Sprejemajo vse, kar jim koristi. Niso moralisti, ampak praktiki. To je bila »molčeča večina« v prejšnjem režimu. Večina, ki se ni izpostavljal, ampak bila v nekem pogledu oportunistična, ker je sprejemala od režima samo tisto, kar ji je koristilo. Stranke, ki se jim približujejo ideološko, s poučevanjem, prigovarjanjem, opozarjanjem in jim skušajo vsiliti recepte, ki jim ne ustrezajo, jih bodo odbile in izgubile. Kdor bo sprejel in spoštoval naravo tega sloja in zajel njegove interese, bo *dobil njihove glasove*.

Tretja skupina v srednjem sloju so profesionalci. Njeni člani imajo visoko ali višjo izobrazbo, žive od svoje službe in imajo svoj poklic za svoje poslanstvo. Zunaj poklica nimajo nobene obrti ali posla, ki bi jih gospodarsko podprl tako, da bi se čutili neodvisne od delodajalca, pa naj bodo to podjetja ali država. Iz te skupine so se rekrutirali najbolj goreči pripadniki prejšnjega režima ali njegovi najaktivnejši nasprotniki. Večina je bila konformistična, kajti boljšega položaja ni bilo sicer mogoče dobiti. V prejšnjem režimu so bili gospodarsko srednje uspešni. Redki so prišli do svoje hiše in večjega premoženja, ker so imeli visoke položaje, bili direktorji, redni profesorji s stranskimi zaslužki ali tisti, ki so imeli prav tako pridobitno ženo. Premožensko nimajo nekega hrbtna, ki bi jim določal družbeno stališče.

Mnogi med njimi so v vodstvih strank tako levih kot desnih. Skupne so jim vrednote intelektualcev. Na prvo mesto postavljajo ideologijo in načelnost pri odločanju. Med odraslim prebivalstvom jih je okrog 90.000, to je okrog 10%. Politiko bodo delali, ne bodo pa imeli vpliva na politične odločitve.

Vse tri skupine srednjega razreda imajo danes iste cilje: stari razred želi obnoviti staro podjetništvo, novi srednji razred ima interes v dobrem vladanju za blagostanje, profesionalci pričakujejo od demokracije obnovo vloge strokovnosti.

Ideoloških odmevov v smeri konservativizma se lahko nadejamo samo od starega srednjega razreda. Preostali dve skupini ideologije ne marata, ker so njihovi cilji drugje. Srednji razred ni pristaš enakosti, saj se zaveda, da se je dvignil nad revne sloje delavstva in uradništva. Enakost razumejo kot enakost možnosti. Njihova glavna skrb je svobodna konkurenca, dobiček in napredek. Vlogo države vidijo v zajamčenju dela in socialnih služb. Njihovo stališče laissez-faire in svobodne podjetnosti, ki je ne utesnjujejo predpisi, ki so jih znali desetletja obiti, jih je privedlo do tega, da so v skrbi za svojo gmotno prihodnost svoja pričakovanja povezali z nacionalnim patriotizmom.

Glede na to svoje stališče imajo vse možnosti, da se povežejo z načrtom nove države za hitri napredek, pri čemer vsi upajo, da sta njihova prihodnost in spretnost jamstvo proti izgubi dela. Mnogi se pripravljajo tudi za ta primer. Zato brezposelnost za večino ni tako tragična, zato nima v Sloveniji takšnih dramatičnih posledic kot v drugih vzhodnih državah.

Velika pričakovanja

Pričakovanja in ideologija srednjega razreda so v skladu z razideologizacijo gospodarstva, z umikom politike iz gospodarstva. Tiste stranke, ki so imele na prvem mestu gospodarske cilje in skrb za politična jamstva temeljnih civilnih pravic v gospodarstvu in so se odpovedale ideologiji in morali kot sredstvu političnih pritiskov, lahko računajo na naklonjenost srednjega razreda – in to je razred, ki ima večino in ki bo nosilec gospodarskega napredka, podjetništva in uspeha. Pri srednjem razredu ne vžgo velike teme načelnih moralnih vprašanj: vere v javnosti, sprave s preteklostjo, občil, splava, zaščite okolja. To so zanje intimna vprašanja, ki jih rešuje vsak zase v skladu s svojimi interesi. Nikogar ne žele prisiljevati v nekaj, kar imajo nekateri za pravilno. Večini je zapustil socializem ravno nasprotno tistemu, kar je želel: strpnost do drugih, spoštovanje do odločitev bližnjega, razumevanje za strah drugih. Strpnost, ki se enači z nezainteresiranostjo,

z dopuščanjem in sprejemanjem svobode, z nejevero do »večnih« resnic. Ne splošne resnice, ampak ekonomska gotovost. Sovraži pridige, kaj je dobro zanj in kaj je njegovo »zgodovinsko« poslanstvo (zgodbe o proletariatu in njegovi avantgardi!), ker sam najbolje ve, kaj je dobro zanj.

V tem se bistveno razlikuje od starega srednjega razreda. Njegove moralne vrednote »protestantske« etike bi zopet prevladovala v slovenski družbi, če ne bi prevladala mentaliteta novega srednjega razreda (poleg tega stari sloj izgineva). Stroga etika je v defenzivi, odkar so se morali ljudje znajti v socialističnih razmerah in se prilagoditi ter priti tako do relativno velikega uspeha.

Nobene možnosti ni, da bi novi srednji razred prevzel strogo moralo starega sloja. Morebiti je najpomembnejše to, da je slovenska družba doživela stalno težnjo ekonomske individualizacije in ponotranjenja vrednot. Rezultat tega je, da so se najvažnejše odločitve vedenja sprejemale v manjših skupinah oziroma družinah, in to vedno kot optimalni odziv na družbeno usmerjanje partijske oblasti. Poleg tega je seveda pomembno, da so si pridobile v manjših krajih in naseljih oblast prav skupine iz srednjega razreda. Na nek način je bila to tudi taktika oblasti, da je z dajanjem priložnosti za zaslužek in za posojila otopila ostrino notranjega nezadovoljstva večinskega srednjega sloja.

Čas po zlomu enopartijske vlade je pokazal možnost »konca ideologij«, kar je srednji razred tolmačil kot široko odprta vrata v novo dobo rasti blagostanja. Seveda iluzije niso trajale dolgo. Burni dve leti sta prisilili srednji razred, da je postal previden, spoznal je, da so načini njegovega bogatenja pod udarom raznih strani: z ene strani politiki, ki kličejo k zategovanju pasu, z druge ekonomisti, ki trdijo, da je blagostanje zraslo na čezmernem zadolževanju. Srednji razred je bil za odpravo socializma, sicer pa je bil politično nedejaven. Njegova pripravljenost ni na tej fronti.

Njegove politične položaje je treba šele odkriti, naj bodo še tako različni. Gotovo ne bodo izbirali oni, marveč jih morajo najti stranke. *Gotovo pa je, da jih ne bo mogoče pritegniti z moralnimi vidiki političnih programov, marveč samo z ekonomskim sporočilom.* Druge skupine, tako stari srednji razred kot profesionalci, se bodo pridružile moralističnim segmentom, vendar bodo dajali poudarek drugim vidikom teh idej. Čeprav ti premožni srednji sloji niso spremenili vsebine ekonomskih idej starega sloja, so vendar te poglede obogatili z novimi pomeni in novimi videnji, obnovili so njihovo vitalnost ter jim dali novo perspektivo, osvobojeno preteklosti.

Srednji razred zato nikoli ne bo pristaš fundamentalizma na kakršni koli podlagi, ker meni, da je to izguba časa – in ker je to proti njegovi ideologiji strpnosti in laissez-faire.

Politika po meri srednjega razreda

Čeprav bi bil največji uspeh, če bi se posrečilo deaktivirati deficitne proizvodnje Slovenije, začenši s težko in bazično industrijo ter namesto njiju vzpostaviti sodobno industrijo novih tehnologij, tega ni mogoče pričakovati prav zaradi srednjega razreda, ki si želi graditi prihodnost na majhnih koščkih, individualno ali z znanci. To je posledica deparcelizacije skupinskih interesov in razpada kolektivov v sestavne dele – to so poizkusi, povezani s prekletstvom preteklosti, ki je trajala pol stoletja. Vse, kar je velikega, skupnega, veličastnega, je obsojeno na smrt in nezanimanje. Vsi uspehi bodo sad iste formule, ki je že doslej dala rezulta-

te: uporaba starih ekonomskih vrlin, težkega dela in konkurenčnega duha. Vlada mora posnemati pogoje, ki so omogočili bogatenje srednjega razreda: odobravanje posojil z nizkimi obrestmi podjetnim poslovnežem in omogočiti subvencioniranje nafte, elektrike in poljščin. Iz tega se bo dvignil sloj uspešnih poslovnežev, kar bo omogočilo hiter razvoj posameznih področij. Ko se bodo ti ljudje s svojo ekonomsko ideologijo vključevali v krajevne in mestne oblasti, bo postal velik del Slovenije osnovna baza premožnega sloja srednjega razreda in ekonomske ideologije, katere nosilec je on sam.

Ta sloj bo zato odločujoča politična sila. Tista stranka, ki nima ideološkega balasta in bo vključila večino tega sloja v svoje vplivno področje, bo morala v svoji gospodarski politiki upoštevati njihove izkušnje. Tem ljudem, ki so doumeli možnosti, je treba omogočiti, da z osebnim finančnim tveganjem skozi konkurenco izkoristijo te možnosti. Njihovo razumevanje delovanja vseh ravni gospodarstva je zrcalo njihovega osebnega uspeha, s tem da čutijo poudarek na proizvodnem sektorju kakor tudi na svobodnem podjetništvu, konkurenci in spremenjenem »laissez-faire« (namesto socialističnega). Konkretno mora biti to politika, ki je usmerjena k povečanju podjetniških možnosti in vlaganj. Velikopotezna, ne drobna in varčna politika računovodje brez fantazije. Zato sta zmanjšanje davka na prihodek in pospešitev odbitkov za zmanjšanje vrednosti premoženja bistvena, ker omogočata poslovnežu, da zadrži večji del zaslужka in ga takoj vloži v svoje načrte – to je strategija, ki odkriva podjetniški pogled na svet predlagateljev takšne formule in njihovo predpostavko, da bodo neobdavčeni zaslужki ponovno vloženi z namenom rasti proizvodnje, ne pa v horizontalne integracije, potrošnje ali v neproduktivne možnosti.

Drugi vidiki politike imajo za cilj, da olajšajo gospodarske omejitve in ukrepe, tako storilnost kot tudi konkurenco, z zmanjšanjem vladnih predpisov o poslovnih dejavnostih. Tisti, ki jim bo uspelo v obnovljeni konkurenci, morajo biti nagrajeni za svoja prizadevanja z drugimi vidiki politike – s tistimi, ki zmanjšujejo davke na zaslужek, na kapital, na darila in takse za nepremičnine ter bodo tako omogočili, da ostane več denarja poslovnežu in njegovi družini.

Naloga podjetniškega oz. menedžerskega sloja in sloja profesionalcev in intelektualcev je, da se Slovenija ne bo vrnila v sicer živahno, vendar neperspektivno nostalgično dobo majhnih trgovin in obrti, v čemer vidi srednji sloj udobno možnost, da gospodarsko preživi, kar pa prinaša možnost za obnovo ne samo gospodarskih sestavin njegove tradicionalne ideologije, marveč tudi njenih moralnih vsebin ozkega sebičnega, malomeščanskega nazora. Menedžerski sloj in profesionalni sloj se ne pomirjata s padcem poslovanja, ker živita za napredek, tako svoj kot svoje regije. Njihova kolektivna psiha po mōri, ki jih je tlačila v socializmu, in pogled na svet nista defenzivna, marveč optimistična in v poletu. Ta razlika je za stranke poučna: *morala malomeščanske Slovenije ne vodi v napredek in v Evropo*. Vsebinsko optimistične ekonomske ideologije gotovo deli ves srednji razred, ki jo filtrira skozi svojo osebno izkušnjo, ki jih je pripeljala do premožnosti. Menedžerski in bogati podjetniški sloj, podpira pa ju sloj intelektualcev s svojim svetovnim nazorom odprtosti v svet, pa to vsebinsko kombinirata s konstruktivno, napredno vero ter jo snujeta na zaupanju, ki izhaja iz uspeha. Njihova ideologija je polna upanja – to ni defenzivni umik v preteklost, marveč predlog, da se narod reši z razširjenjem njihovega vzora. Takšna progresivna politika (nekje v svojem bistvu globoko demokratske stranke) bi osvobodila narod zgrešeno vodene politike in jo usmerila vsaj v smer dobre družbe.